

Тупеша Ненад*

Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет
„Свети Василије Острошки”, Фоча

Допринос Сергија В. Троицког проучавању *Законоправила Светог Саве*

Апстракт: Проучавање *Законоправила Светиога Саве*, којим се бавио највећи српски канониста Никодим Милаш, интензивиранио је половином прошлог века захваљујући Троицком, Мошину, Јагићу, Соловјову и многим другим бугарским и руским истраживачима. Сви они давали су своје научне судове који су постали предмет савремених научних истраживања. Ипак, научни ставови Троицког су скоро потпуно уклонили сумњу у ауторство Светога Саве по питању *Законоправила*. Стога, овај рад има за циљ да истакне допринос Троицког савременом сагледавању и перцепцији *Законоправила Светиога Саве* које је, по његовим речима, и после доношења нових, модернијих српских закона, и даље остало главна правна колекција, допуштајући новим колекцијама и зборницима само помоћна и супсидијарна својства. Његови ставови о томе како треба издати *Светиосавску Крмчију* били су кључни када је посреди издавање Иловичког и Сарајевског преписа *Законоправила* са тумачењима.

Кључне речи: Номоканон, Законоправило, Крмчија, Црква, грађанско право, црквено право.

Налазећи се у времену када је Српска Православна Црква прославила 800-годишњицу аутокефалности, потребно је нагласити да прослављамо и исто толико велики јубилеј наше стварне државности. У овом контексту истичемо посебну важност српског средњовековног црквено-државног *Законика*, *Номоканона* или *Законоправила*, које је Свети Сава саставио као темељни акт, тј. Устав, према коме се имају владати Црква и држава. Како је овај црквено-грађански правни споменик опстајао кроз векове и био доминантан код скоро свих словенских народа као главна правна колекција, то је наш задатак да након дугог времена поново скренемо пажњу научне јавности на незалазни значај *Законоправила Светиога Саве*. „У правној теорији у последња два века врло мало је изучавано Законоправило Светог Саве, правни споменик од огромног значаја за све словенске народе, а нарочито за српску државу. Више пажње се посвећивало Законику цара Душана него овом огромном и значајном делу” (Стјефановић 2011, 3).

---

* nenadtupesa@hotmail.com

У почетку су се зборници црквених канона и зборници државних закона о Цркви састављали у посебним зборницима канона и посебним зборницима закона. За разлику од Запада, на Истоку је Црква признавала вољу државе као материјални извор црквеног права. Због тога су државни закони о Цркви на Истоку имали исту снагу као канони. Треба рећи да су номоканони настали у Византији и да представљају зборнике црквеног и грађанског права, односно њихову мешавину, јер је црквено право у средњем веку регулисало поједине области грађанског, а посебно у домену породичног и наследног права. Номос на грчком значи закон уопште, а канон, у овом случају, правило које прописује Црква у области вере, морала, дисциплине живљења и управе Црквом у целини (види опширније: Бјелајац, Филиповић 2019, 98). У језицима словенских народа, спајањем закона и правила (канона) настала су *Законојравила*. Постоје таква два најважнија номоканона. Први је *Номоканон у 50 наслова*, који је настао спајањем *Синџајме* у 50 наслова са *Зборником* у 87 глава. Остао је познат по имену *Номоканон Јована Схоласџика*. Други је *Номоканон у 14 наслова*, настао спајањем *Синџајме* у 14 наслова и *Зборника* у три дела (*Collectio tripartita*). Није познато ко су били компилатори, односно писци ових номоканона (види опширније: Троицки 2011, 113 и даље).

Словенски номоканони

Према општеприхваћеним чињеницама, најстарији номоканон или зборник који је преведен са јелинског на словенски језик јесте *Методојев номоканон* из 9. века. Он се помиње у *Панонском жиџију* Светог Методија и представља превод Схоластиковог номоканона у 50 наслова. У 15. глави поменутог житија се каже: „Тако же и номоканон, рекше закону правило, и отечески книг преложи” (опширније видети у: Мошин 1953, 58).

Поставља се питање: Зашто је Свети Методије изабрао баш Схоластиков номоканон из 6. века, а не друге зборнике као, нпр., *Понџијски* или *Синојсис* Стефана Ефеског? Одговарајући на ово питање, Троицки наводи недостатак времена код Светог Методија као могући разлог оваквог избора, јер се налазио у спору око јурисдикције над својом митрополијом на коју су Рим и немачки мисионари полагали право. Ипак, Троицки иде мало даље од временског шкрипца Светог Методија. Ако је време било проблем, зашто онда Свети Методије није превео *Понџијски зборник* или *Синојсис* Стефана Ефеског који су били краћи? Зато што црквено-политичка идеологија садржана у овим кратким зборницима није ишла наруку Светом Методију да реши спор око јурисдикцијске надлежности над просторима у којима је са Светим Кирилом проповедао. Из тог разлога, он се опредељује за номоканон који у црквено-политичком и канонском смислу искључује сваку врсту папске хегемоније над целом Црквом. Номоканон је дело антиохијског адвоката, каснијег патријарха цариградског Јована Схоластика, које по садржају и избору грађе надилази борбено поље примата или првенства међу Црквама, наглашавајући равноправност и независност свих Цркава. Зато Свети

Методије укључује у свој превод *Номоканона* и она правила и каноне апостолске и светоотачке које Римска црква није признавала (опширније о *Номоканону* Светог Методија видети: Троицкий 1958, 38–51).

Мудрост овог Методијевог, а касније и Савиног потеза око избора грађе за *Номоканон*, најбоље се сагледава кроз оптику нашег времена, у коме се управо на делу пројављује најекстремнија, а може се рећи и демонска идеја примата која се потпуно развела од здраве еклисиологије и канонског поретка. Идеја примата која се на Западу развила у 8. веку захваљујући издашном покровитељу Карлу Великом, коме је примат политички одговарао, полако се преселила и на Исток. Она се манифестовала кроз цезаропапистичке идеје које су препознатљиве већ у *Еклоџи* из 8. века, али и у каснијим Валсамоновим тумачењима из 12. века. Као што рекосмо, идеја примата потпомогнута демонским расуђивањем подразумева да епископ Рима или Цариграда има власт над неким и мимо његове воље и жеље, што се управо дешава у Украјини.

Свети Методије у свом *Номоканону* врши одређена прилагођавања потребама своје Цркве тако што неке каноне наводи у скраћеном облику, а понешто и изоставља. Нажалост, оригинал првог словенског номоканона није сачуван. Сачуван је Устјошки рукопис овог номоканона из 13. века и Јоасафовски. Први је препис другог рукописа, који је, судећи према подацима из садржаја и језика, написан у Бугарској још у 10. веку (види: Перић 1997, 67–68).

Ради што лакшег идења путем који нас води до *Законоправила Светиој Саве*, потребно је поменути и друге познате словенске номоканоне од којих су неки послужили као важан основ за оспоравање уникатности Савиног *Законоправила*. „Поред Методијевог Номоканона, у 11. веку у Русији је био преведен Номоканон у 14 наслова у његовој првој редакцији. Из руског летописа сазнајемо да је кнез Јарослав скупљао многе зналце који 'преведоша' многе књиге од 'Трека' на словенски језик. Због тога се Номоканон у 14 наслова назива Јарослављев” (Троицки 2011, 130). Руски номоканон из манастира Ксилурга на Светој Гори помиње грчки акт из 1142. године. Овај руски номоканон из 12. века узиман је од еминентних научника попут В. Мошина као један од главних доказа да су и пре Светог Саве постојали словенски номоканони са тумачењима, а које је Свети Сава могао искористити или просто превести и ставити у своје *Законоправило*. О овоме ћемо говорити нешто касније.

У преводе грчких номоканона врло рано су унети и чланци словенског порекла. Тако, у „Номоканону у 50 наслова налазимо 'Закон судный людем' који представља бугарску компилацију Еклогe иконоборачких царева Лава Исавријанца и Константина Копронима” (Троицки 2011, 131). *Еклоџа* је одговарала правном и политичком животу словенских народа иако су у њој јасно наглашене цезаропапистичке идеје. Стога је она нашла своје место, поред Бугарске, и у Русији и као таква ушла у састав штампане *Крмчије*. Троицки аргументовано брани основну истину према којој је Свети Методије лично компилирао *Еклоџу* и унео је у свој *Номоканон*. Насупрот њему, Михаил Андрејев је сматрао да је „Закон судный людем” дело бугарског кнеза Бориса, јер издавање и објављивање закона

припада само цару. Тако Свети Методије као клисарх није имао право да изда „Закон судный” за војску која му је потчињена. Према Троицком, „Закон судный” је давао Методију оно што му је било потребно као главном команданту за остварење повереног му главног задатка – заштите византијске границе од напада Бугара стварањем дисциплиноване и Византији одане војске, док би му мешање и вековима формирано уређење и начин живота словенске земље било не само непотребно него и опасно, јер је могло доћи до побуне словенског становништва Струме против власти Грка – Методија (види: Троицки 1965, 507). Декрет против многобоштва који је издао Константин Копроним када је покорио Струму издат је између 758. и 759. године и његова садржина је наведена у првој глави „Закон судный людем” који је био састављен 830. године, када је Методије био постављен за кнеза Струме (види опширније: Троицки 1965, 513). Било како било, Свети Методије је састављач *Номоканона* који представља вешту компилацију црквених правила Схоластиковог зборника и грађанских закона, међу којима је и *Еклоја* као „Закон судный людем”.

Происхођење *Законоправила Светог Саве*

Порекло најважнијег споменика старе српске средњовековне правне књижевности, највишег правног акта Српске Цркве и врховног закона српске државе – *Номоканона* са тумачењима – представља сложено питање на које су многи истраживачи давали опречне одговоре. Велики српски канониста Никодим Милаш сматра, на основу 41. главе *Хиландарској ѿиѿиѿика* у којој Свети Сава помиње „предани вам номоканон”, да је *Номоканон* морао бити преведен док је Свети Сава боравио у Хиландару између 1200. и 1208. године, када прелази у Србију да мири завађену браћу. Дакле, на основу поменутог сведочанства *Хиландарској*, али и *Сѿѿуденичкој ѿиѿиѿика* (види: Свети Сава, *Сѿѿуденички ѿиѿиѿик* 2018, 100 и 533), видимо да је Свети Сава предао монасима готов *Номоканон* (види: Милаш 1886, 33–34). Милаш даље закључује да овде под *Номоканон* треба подразумевати строго његов канонски део, то јест 43 главе. Осталих двадесет једну главу које се односе на грађанске законе и нека општа верска питања, према сведочанству Доментијанову, Свети Сава је завршио у Солуну, односно у манастиру Филокалу где „преписа многе књиге законске и о исправљењу вере које требоваше његова саборна црква” (Доментијан 2001, 213).

Међутим, и поред јасних сведочанстава из *Хиландарској* и *Сѿѿуденичкој ѿиѿиѿика*, као и Доментијанових навода, ипак постоји мишљење да је *Номоканон* са тумачењима постојао на словенском језику и пре Светог Саве. И не само то. Велики научници, међу којима су В. Мошин, В. Јагић и други, сматрали су да је Свети Сава извршио, у најмању руку, препис раније израђене словенске компилације. Троицки се веома аргументовано супротставља оваквим тврдњама образлажући детаљно све појединости које чак и у историјском смислу не иду у прилог заступницима теорије о постојању словенског номоканона са тумачењима пре Светог Саве. Као заступник овог научног мишљења посебно се ис-

такао В. Мошин (1894–1987), иначе веома познат слависта и византолог који се бавио изучавањем старих српских рукописа, а међу њима и *Закономправилом Светиої Саве*. Како наводи Троицки, Мошин¹ је главну претпоставку за постојање словенског номоканона са тумачењима пре Светог Саве видео у чињеници да у *Закономправилу Светиої Саве* нису коришћена Валсамонова тумачења која су била новија, а самим тим и меродавнија, него су коришћени стари коментари Аристина и Зонаре. Затим, по њему, филолошка анализа доказује да је *Закономправило* руског а не српског порекла. Даље, према Мошину, постојање *Усијушке* и *Ефремовске крмчије* без тумачења иде у прилог тези да их је Свети Сава могао искористити за свој рад, као и руски номоканон који је постојао у Ксилургу 1142. године.

На ове примедбе Троицки одговара на следећи начин. Свети Сава није уврстио Валсамонова тумачења у свој *Номоканон* јер за њих највероватније није знао. Она нису настала 1169–1177. године, како наводи Мошин следејући Соловјова, него после 1193. године, када је Валсамон постао антиохијски патријарх, што и сам потврђује. Дакле, као годину настанка Валсамонових тумачења треба узети 1199. годину. Ако бисмо и прихватили чињеницу да је Свети Сава знао за Валсамонова тумачења, која су, по Мошину, меродавнија јер су новија, то је разлог више да их Свети Сава не прихвати, јер као новина не би имала никакав кредибилитет у новооснованој Српској Цркви. Даље, Свети Сава је желео да својој Цркви пружи што краћи црквено-грађански законик те је стога на основу његовог канонског дела узео најкраћи Аристинов зборник, а Зонарина тумачења је користио када није био сагласан са Аристином. Према оправданом мишљењу Троицког, Валсамонова тумачења не само што су опширнија него су много гора од Аристинових и Зонариних. Валсамон се није бринуо толико о правом смислу канона које је тумачио колико се бринуо о томе како да угоди византијском цару. Тако он отворено развија идеологију цезаропапизма, дајући цару привилегије врховног првосвештеника. У литургијском контексту, цар је, сходно Валсамону, имао право да кади, благосиља, поставља и премешта клир самовласно, суди епископима, укида и оснива нове епископије, итд. Својим тумачењима Валсамон је заступао теорију да су царске одлуке изнад одлука Васељенских сабора. Свакако да су оваква тумачења за Светог Саву била потпуно страна и неприхватљива. Као врстан канониста, Свети Сава је вршио строг избор својих извора водећи бригу да у што краћем облику изложи тумачење канона у коме нема никаквих назнака цезаропапизма (види опширније: Troicki 1955, 112–114).

Постојање русизама у Иловичком препису *Закономправила Светиої Саве* који је настао 1262. године у манастиру Светог арханђела Михаила на Иловици, данашњи манастир Светих Арханђела код Тивта, где се налазило седиште Зетске

¹ В. Мошин је своје аргументе или неслагања са Троицким изнео у рецензији, приказу на капиталну студију С. Троицког, *Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)*, Споменик, САНУ, СР, Београд 1952. Приказ је објавио у *Slovo, Časopis staroslovenskog instituta*, No. 2, Zagreb 1953, 57–67.

епископије, према тврдњи Мошина, па у извесној мери и Јагића који ипак држи да је *Крмчија* Светог Саве бугарског порекла (види: Троицки, 1949, 120–121), говори да је пре Светог Саве постојао предлогак словенског номоканона на руском језику са кога је приређен *Светосавски номоканон*. Троицки допушта да су се и у Савином протографу „архиепископских књига” који се чувао у Жичи до 1253. године, када су Бугари са Куманима похарали тадашњи центар духовности и државности Србије а протограф заувек изгубљен, могли налазити русизми. Ову тврдњу он оснажује недостатком адекватних термина у тадашњем српском језику којима би се могао изразити религијски и правни карактер правила. Стога је „sam Sava morao da se koristi u svom prevodu terminima koje je našao u ruskim crkvenim knjigama. Na ovaj način rusizmi u Krmčiji ne dokazuju njeno rusko poreklo” (Троички 1955, 116). Миодраг Петровић додатно оснажује мишљење Троицког. Говорећи о Иловичком препису, он тврди да „постојање највећег броја русизама на прва 53 његова листа сведоче да је преписивач био Рус, пореклом Новгородца, који је преписао, између осталог, и новгородско *Изборно јеванђеље* руске редакције на основу чијег поређења је видљива језичка подударност, а и време настанка им је приближно” (Петровић 2004, XXII).

Ако прихватимо чињеницу да је пре Светог Саве постојао превод номоканона на руски језик, зашто је Руској Цркви било потребно да се постара за превод *Крмчије* српске редакције и то путем бугарског посредништва? Да ли је *Закономправило* превео сам Свети Сава или је након избора одговарајућих текстова организовао рад на њиховом превођењу, или је пак наредио преводиоцима да преведу већ готов грчки текст, питање је на које треба дати одговор. Ову последњу могућност Троицки у потпуности одбацује услед непостојања грчког оригинала који би садржином одговарао словенској *Крмчији* са тумачењима (види опширније: Троицки 1949, 135–136). Чинећи осврт на студију Троицког „Како треба издати светосавску *Крмчију*”, Лудвиг Бургман замера Троицком што је у набрајању десет грчких рукописа који би се користили приликом штампања *Крмчије* изоставио Cod. Vat. gr. 1167 (XII/XIV век) – рукопис чији је текст битно ближи српском номоканону од било ког другог сачуваног грчког рукописа. Он сматра да гледиште Троицког о преводиоцу и изворима *Закономправила* треба веома релативизовати, јер је „много вероватније да је српски Номоканон преведен са једног јединог грчког канонистичког рукописа” (Burgmann 1995, 105–106). Миодраг Петровић се слаже са гледиштем Троицког када каже:

Савин превод и састав *Закономправила* не зависе ни од једног од познатих нам словенских номоканона, али ни од неког јединственог грчког номоканона. И управо из те самосталности и стручности, односно из доброг знања оба језика – српскословенског и грчког, проистекао је својеврстан номоканон, назван *Закономправило*, из којег се види, уколико би се преводио на грчки језик, да је у потпуности сачувана оригиналност појмова из коришћених номоканонских изворника (Петровић 2004, XXI).

Такође, сведочанства Теофила, епископа будимљанског, да је Свети Сава „потшчанијем и љубовију многоју и желанијем” преписао књиге, као и Доментијана који користи реч „преписа”, захтевају лично превођење више неголи организацију рада других. Троицки је дао право тумачење речи „преписа” наводећи да се она обично употребљавала у споменицима старе српске књижевности баш за означавање превода са грчког језика. Ова два сведочанства, епископа Теофила и Доментијана, несумњиво су сведочанство да је сам Свети Сава лично превео *Крмчију* (види опширније: Троицки 1949, 136–141).

Савиним *Законојправилом* је уређено веома велико подручје друштвених, црквених и грађанских односа. На основу најстаријих сачуваних преписа *Законојправила*, навешћемо укратко његову садржину ради оних који са њом нису подробније упознати. Део *Законојправила* који се односи на црквена правила сачињен је из *Синојсиса* Стефана из Ефеса, *Номоканона* Јована Схоластика, *Номоканона у 14 наслова*, *Правила свейших айосѿола*, *Правила свейших оѿаца*, *Оглука Васељенских и Помесних сабора*, као и Мојсијевог законодавства (3. и 5. књига Мојсијева). Део о грађанском праву извучен је из Јустинијанових кратких прича, правног зборника који су сачињавали Јован Схоластик, *Collectio tripartita*, збирке закона Јустинијановог законодавства и *Прохирона* (Грађанског закона) из 879. године, збирке византијских грађанских, кривичних и процесних закона. Следећи римско-византијске законе, Србија је тако постала део европске и хришћанске цивилизације. *Законојправило* је садржавало 70 поглавља: шест уводних, 43 поглавља црквеног и двадесет једно поглавље грађанског права. *Законојправило* није тек једноставни превод византијских цивилних и црквених правних аката, него садржи и тумачења која је написао Свети Сава, што му даје независну вредност. Он је својим *Законојправилом* у живот увео бројне законе о заштити сиромашних, немоћних, и, уопште, угрожених социјалних слојева.

Сава је у *Законоправилу* инсистирао на сарадњи и допуњавању духовног и световног (цивилног) ауторитета. Захваљујући Сави у Србији је много пре него у другим државама успостављена теорија и пракса друштвене симфоније или хармоније власти као православни идеални принцип међусобних односа цркве и државе (Бјелајац, Филиповић 2019, 99).

Према Троицком, непосредно од Теофиловог преписа потичу Иловички, Сарајевски, Хиландарски и Милешевски преписи. Другу групу чине преписи који потичу од извесног рукописа преписаног са архиепископског предлошка у доба краља Драгутина, када су им додати допунски чланци на крају. Овде спадају Рашки, Дечански, Пчињски, Савински, Београдски, Пећки и Морачки рукописи. Трећа група је сачувана само у руским преписима који потичу са бугарског предлошка из 1262. године. Трагови Теофиловог преписа и поједини србизми у руским рукописима ове групе сведоче да је тај бугарски предлошак био преписан са српског оригинала. Ова група се одликује тиме што нема не само допунских чланака, него ни глоса које се налазе у свим српским рукописима, које су тумачиле

српским читаоцима неразумљиве руске и старословенске изразе (види опширније: Бјелајац, Филиповић 2019, 100–101).

Због обиља номоканонских записа и одредби и практичне важности одредаба које би се могле сматрати уставним, помоћу којих се конституисао и уређивао свеопшти живот средњовековне Србије с почетка 13. века, *Закономправило* не само да није било укинато после проглашавања *Душановој законика* 1349. године него је преживело све касније српске законе, служећи као извор за многе од њих. Ову констатацију потврђује и С. Стјепановић када говори о прохирону *Закономправила Светиоја Саве*:

Назив О прохирос номос неки преводе као Ручну књигу закона, док је у Сарајевском препису *Закономправила Светог Саве* то преведено као Градски закон. За Прохирон се претпоставља да су га између 876. и 879. године објавили цареви македонске династије, и то Василије и синови Лав и Константин. У њему су највећим дијелом садржане одредбе Јустинијановог законодавства. Прохирон је подијељен на 40 грана, а гране су подијељене на главе. Унесен у *Закономправило Светог Саве*, он је био извор грађанског права у Србији све до XIX вијека (Стјепановић 2011, 2).

До данас није пронађен оригинал *Закономправила Светиоја Саве*, али је сачувано 11 поменутих рукописа, преписа српске редакције. Постоје тврдње да је постојао и препис у манастиру Светог архангела Михаила у Крки код Книна, али овај примјерак није сачуван.

Закључак

Допринос Сергија Викторовича Троицког изучавању *Закономправила Светиоја Саве* је неизмеран. Он је отворио сасвим нове хоризонте научне критике, пре свега својом фундаменталном студијом *Како њереба издати Светиосавску Крмчију (Номоканон са њумачењима)*. Доказивао је немилосрдно, прецизно и јасном научном апаратуром, аутентичност *Номоканона* чији је аутор неоспорно Свети Сава. Није штедео своје противнике понекад и оштре критике која никада није била произвољна него, напротив, веома прецизно заснована на необоривим аргументима што смо покушали да, бар донекле, покажемо. Колико је важна *Светиосавска Крмчија* сведочи чињеница да „почев од 1219. године па до XIX столећа, а делом и у XX столећу, ова књига је служила као главни правни извор, као *corpus iuris utriusque* за сво источно словенство, за све православне словенске Цркве, а делом и за државе са православним словенским становништвом, за Србију, за Бугарску, за Русију, те делимично и за румунску цркву” (Троицки 1952, 1). Архијерејски Сабор СПЦ је 1939. године донео следећу одлуку: „Законик Крмчија има важити као официјелни наш канонски зборник, све док се не замени новим” (АС 63, Зап. 145).

Библиографија

Извори

- Доментијан (2001). *Житије Светиога Саве*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Закономправило Светиога Саве* (2004). Епархија жичка: Манастир Жича, Миодрог Петровић.
- Свети Сава (2018). *Свјуденички житијик*. Манастир Студеница.

Литература

Ћирилична

- Бјелајац, Ж., Филиповић, А. (2019). „Номоканон: Теолошко-законодавно учење Светог Саве у сенци *Magnae Cartae Libertatum*”, у: *Култура Полиса, јод. XVI, посебно издање THE CULTURE OF POLIS*. Часопис за неговање демократске политичке културе, стр. 95–106.
- Милаш, Н. (1886). *О Канонским зборницима православног цркве*. Нови Сад.
- Перић, Д. (1997). *Црквено право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за публикације и Досије.
- Стјепановић, С. (2011). „Утицај Законоправила Светог Саве на регулисање односа будућих брачних супружника у средњовековној српској држави”, у: *Годишњак Правног факултета*, година II, 2, стр. 1–19.
- Троицки, С. (2011). *Црквено право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Троицкий, С. (1958). „Апостол славянства Св. Мефодии как канонист”, у: *Журнал Московской Патриархии*, март, Москва, стр. 38–51.
- Троицки, С. (1965). „Да ли је ’Закон судний люудем’ саставио Свети Методије или бугарски кнез Борис?”, у: *Историјски часопис*, Београд: Историјски институт, стр. 505–516.
- Троицки, С. (1952). *Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)*. Београд: САНУ.
- Троицки, С. (1949). „Ко је превео Крмчију са тумачењима”, у: *Глас*, САНУ, СХСП, Београд, стр. 119–142.

Латинична

- Mošin, V. (1953). „Dr. Sergije Troicki, Kako treba izdati Svetosavsku Krmčiju (Nomokanon sa tumačenjima)”, у: *Slovo, Časopis staroslovenskog instituta*, No. 2, str. 57–67.
- Troicki, S. (1955). „Da li je Nomokanon sa tumačenjima postojao pre Svetog Save?”, у: *Slovo, Časopis staroslovenskog instituta*, No. 2, Zagreb, str. 111–122.

Sergey V. Troitsky's Contribution to the Study of Saint Sava's Zakonopravilo

Summary: Sergey V. Troitsky was a theologian, historian, and an excellent jurist. He spent a significant portion of his life studying Saint Sava's Zakonopravilo. Since 1948, when he became an associate of the SANU, and until his death on 27th November 1972, Troitsky tirelessly studied this invaluable source of Serbian medieval civil and ecclesiastical law. He wrote many significant studies that became a basis for the future publishing of the phototypes of Saint Sava's Zakonopravilo. Due to his scientific achievements, which are the results of his independent study of this fundamental medieval juridical collection as well as reactions to the ideas of contemporary eminent scientists (such as Mošin, Jagić, and Solovjov), the role and significance of Saint Sava's Zakonopravilo in the life of the Serbian Church and State cannot even be comprehended without consulting his works. Troitsky did not only prove the authenticity of this unique Nomocanon, but he also improved our understanding of its influence on the life and organization of the Churches in Bulgaria, Romania, and Russia. This was one of Troitsky's main arguments in proving that the translation of Zakonopravilo with interpretations did not exist in the Slavic language before Saint Sava. In other words, Troitsky claimed that Saint Sava enabled the Slavic Churches (and even states) to function independently, according to the laws and canons, with the best Byzantine interpretations collected in one place. He paid particular attention to the issue of printing the Krmčija that was, unlike Zakonopravilo, somewhat modified and adapted to the needs of the Russian Church.

Key words: Nomocanon, Zakonopravilo, Krmčija, Church, civil law, ecclesiastical law.